

Prawo do tożsamości człowieka w prawie polskim i międzynarodowym

Przejdź do produktu na www.ksiegarnia.beck.pl

Wstęp

Rzeczony rozwój zainteresowania tożsamością człowieka w naukach społecznych przypadł na koniec drugiej połowy XX w. To właśnie wtedy zaczęto badać zmianę znaczeniową pojęcia tożsamości, która nastąpiła na przestrzeni lat. Pierwotnie termin ten był rozumiany jako kryterium przynależności człowieka do określonej grupy społecznej (chłop, rycerz, duchowny). Tożsamość była odgórnie nadawana i co do zasady determinowała losy jednostki. Dopiero z upływem czasu, kiedy to w epoce oświecenia człowiek został ponownie postawiony w centrum zainteresowania nauk społecznych, pojęcie to zaczęło ewoluować, nabierając coraz bardziej indywidualizującego znaczenia i abstrakcyjnego charakteru. Tożsamość przestała być jednowymiarowa, ponieważ zauważono jej różne aspekty, m.in. identyfikujący, psychologiczny czy społeczny. Dostrzeżenie interdyscyplinarnego charakteru tego zagadnienia doprowadziło ostatecznie także do ujęcia go w ramy prawne.

Prawo do tożsamości jest stosunkowo nowym prawem człowieka, którego treść wciąż jeszcze ulega pewnym zmianom. Zostało ono wywiedzione przez Europejski Trybunał Praw Człowieka z art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹. W związku z tym należy wskazać, że jest ono postrzegane, zarówno w orzecznictwie, jak i doktrynie prawa, jako jeden z elementów prawa do prywatności. Skutkuje to przypisaniem go do najbliższej i najbardziej intymnej sfery życia człowieka.

Początkowo prawo do tożsamości było traktowane jako element prawa do prywatności o wąskim zakresie. Znaczenia nadało mu dopiero koncentrujące się na nim orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Ostatecznie na poziomie międzynarodowym stało się ono uznanym prawem o samoistnym charakterze, które stanowi źródło ochrony dla innych praw podmiotowych, np. prawa do poznania własnego pochodzenia, prawa do nazwiska czy też prawa do tożsamości etnicznej. Zaznaczyć należy, że z prawa tego wciąż nie wyinterpretowano wszystkich jego elementów.

Do jego treści w swoim orzecznictwie nawiązuje także Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, wskazując, że prawo to stało się również częścią prawa wspólnotowego. Organ ten odwołuje się do przedmiotowego prawa przy okazji rozstrzygania spraw z zakresu własnej kompetencji. Zaznacza, że przyjmuje takie samo rozumienie prawa do tożsamości, jakie zostało ustalone w drodze wykładni dokonanej przez Europejski Trybunał Praw Człowieka.

¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie z 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami Nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem Nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

Przynależność Polski do Rady Europy oraz Unii Europejskiej implikuje konieczność dostrzeżenia tego prawa na gruncie polskiego systemu prawnego. W związku z tym, że prawo do tożsamości nie występuje bezpośrednio w aktach prawa krajowego, dekodowanie jego treści odbywa się w odniesieniu do międzynarodowego orzecznictwa sądowego. Z kolei jego ochrona zapewniana jest na podstawie istniejących już przepisów prawa, co może rodzić poważne wątpliwości w kwestii ich wystarczalności.

Ponadto należy wskazać, że prawo to wciąż ewoluuje, dlatego też niezwykle trudne wydaje się ustalenie jego pełnej treści. Za główne przyczyny stymulujące te przemiany należy uznać m.in. czynniki społeczno-kulturowe, czynniki polityczne, czynniki ekonomiczne czy czynniki technologiczne. W ostatnim czasie szczególnie istotne z punktu widzenia rozwoju treści prawa do tożsamości stały się zmiany społeczne oraz technologiczne, które wpłynęły na kształt praw przysługujących nie tylko jednostkom, ale także określonym grupom społecznym.

Podstawowym celem badawczym, który został sformułowany w niniejszej publikacji, jest przeprowadzenie wieloaspektowej analizy aktów prawnych o charakterze międzynarodowym i krajowym, z których możliwe jest wywiedzenie prawa do tożsamości człowieka. Na tej podstawie realne stało się określenie źródeł prawa do tożsamości, jego poszczególnych elementów, a także wymiarów, w których może być ono odczytywane.

Cel ten należy uzupełnić także o dokonanie kompleksowej analizy orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz sądów krajowych, co pozwoliło na określenie kierunku ewolucji prawa do tożsamości, a także na wskazanie potencjalnych zmian legislacyjnych w tym zakresie. Rozwinięcie się tego prawa w regionalnym, a następnie po części uniwersalnym systemie ochrony praw człowieka uzasadnia dokonanie znacznej części analizy w odniesieniu do europejskiego kręgu kulturowego. Pomocne w ustaleniu tendencji prawodawczych okazało się także dokonanie analizy prawnoporównawczej wybranych krajowych rozwiązań prawnych.

W publikacji sformułowane zostały liczne hipotezy, które następnie starano się kolejno udowodnić. Po pierwsze wskazano, że prawo do tożsamości człowieka (*sensu largo*) jest prawem złożonym z poszczególnych elementów tożsamości, które mają charakter obiektywny, ustalany niezależnie od człowieka lub charakter subiektywny, który kształtuje sam człowiek. Elementy te ułożone w odpowiednich konfiguracjach tworzą poszczególne rodzaje tożsamości (*sensu stricto*), składające się na tożsamość człowieka. W celu udowodnienia tych twierdzeń konieczne stało się udzielenie odpowiedzi na następujące pytania: Jaki zakres znaczeniowy należy przypisać pojęciu tożsamości? Czy prawo do tożsamości ewoluowało, a jeżeli tak, to w jakim zakresie? Jakie czynniki przyczyniły się do tych przemian? Czy elementy tożsamości posiadają tylko charakter obiektywny czy można im też przypisać charakter subiektywny? Czy możliwe jest stworzenie wyczerpującego katalogu rodzajów oraz elementów tożsamości, a także praw podmiotowych, które z nich wynikają?

Następnie analizie poddano relacje prawa do tożsamości z pozostałymi prawami podstawowymi. Rozważania rozpoczęto jednak nie od godności człowieka, która jest uznawana za źródło praw i wolności człowieka, ale od prawa do prywatności, z którego to w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka bezpośrednio wywodzone jest prawo do tożsamości. Taki zabieg był celowy i pozwolił na wyjaśnienie kwestii terminologicznych, uporządkowanie podstawowych zagadnień prawnych, a także odniesienie się do powszechnie funkcjonujących w doktrynie prawa koncepcji prawa do tożsamości. W rozdziale tym podjęto również próbę udowodnienia, że zakres ochrony prawa do tożsamości człowieka wykracza obecnie poza zakres prawa do prywatności. W ramach tej hipotezy odniesiono się do następujących pytań: Jakie są relacje pomiędzy prawem do prywatności a prawem do tożsamości? Czy zakres prawa do tożsamości pokrywa się z zakresem prawa do prywatności? W jaki sposób prawo do tożsamości jest urzeczywistniane? Czy prawo do tożsamości posiada taki sam zakres ochrony na poziomie międzynarodowym, jaki jest mu przypisywany na poziomie krajowym? Czy prawo do tożsamości może być prawem samodzielnym?

W dalszej kolejności odwołano się do zasady wynikania praw człowieka z jego przyrodzonej godności poprzez postawienie hipotezy, jakoby prawo do tożsamości wywodziło się bezpośrednio z godności człowieka. Niezbędne okazało się ustalenie: Jakie relacje łączą godność człowieka z prawem do jego tożsamości? Czy prawo do tożsamości charakteryzuje się podobnymi cechami, jak godność człowieka? Czy prawo do tożsamości człowieka jest elementem godności osobowej czy osobowościowej?

Następnie uznano, że obecnie można mówić o wolności tożsamości, a nie prawie do niej. W celu udowodnienia prawdziwości tego twierdzenia przeanalizowano następujące zagadnienia: Czy prawo do tożsamości ma charakter wolnościowy? W jakim zakresie ten charakter się przejawia? Do kiedy człowiek może decydować o swojej wolności, a od kiedy swobodę tę ogranicza państwo?

Ostatecznie wskazano, że zakres prawa do tożsamości w prawie międzynarodowym różni się od tego, który został poddany ochronie na mocy polskich przepisów prawnych. Różny jest także stopień ochrony tego prawa w poszczególnych państwach. W tym aspekcie za ważne uznano znalezienie odpowiedzi na następujące pytania: Czy współczesne regulacje prawne o charakterze międzynarodowym i krajowym nadążają za zmianami tożsamościowymi? Czy istnieje rzeczywista potrzeba wprowadzenia nowych rozwiązań prawnych? Czy istnieje różnica w stopniu ochrony elementów tożsamości w prawie międzynarodowym i krajowym? W jakim kierunku w przyszłości będą zmierzały zmiany legislacyjne w prawie międzynarodowym i w prawie krajowym? Czy możliwe jest ustalenie jednolitego, uniwersalnego systemu ochrony prawa do tożsamości? Czy realizacja prawa do tożsamości człowieka jest zależna od norm moralnych i etycznych?

Cele niniejszej publikacji osiągnięto poprzez użycie w sposób komplementarny kilku metod badawczych. Rozważania rozpoczęto od zastosowania metody historycznej, która została wykorzystana do prześledzenia ewolucji rozumienia pojęcia tożsamości w poszczególnych epokach oraz sytuacjach społecznych. Metodą tą posłużono

się także w rozdziałach II, III i IV w celu niezbędnego zaprezentowania krótkich informacji na temat ewolucji rozumienia następujących pojęć: prywatności, godności oraz wolności człowieka.

Do analizy aktów prawnych o charakterze międzynarodowym oraz aktów prawnych o charakterze krajowym użyto metody formalno-dogmatycznej. Zbadano przede wszystkim akty międzynarodowe o charakterze regionalnym, takie jak Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności czy Karta Praw Podstawowych UE², a także akty ONZ o charakterze globalnym, jak np. Konwencja o prawach dziecka³. Akty te były interpretowane w celu odnalezienia w nich źródeł prawa do tożsamości, a także narzędzi ochrony jego poszczególnych elementów. Ich wykładni dokonano również przy użyciu metody egzegezy tekstu prawnego.

Oprócz podstawowych aktów prawnych dokonano także analizy wielu rezolucji i innych niewiążących aktów, jak np. Zasady Yogyakarty⁴ czy Międzynarodowa deklaracja UNESCO w sprawie danych genetycznych człowieka z 16.10.2003 r.⁵ Przeanalizowano także wiele orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, a także orzeczeń sądów krajowych i Trybunału Konstytucyjnego. Miało to na celu wskazanie po pierwsze zmian, jakie nastąpiły w zakresie prawa do tożsamości, a po wtóre wskazanie kierunku jego potencjalnego rozwoju.

Z natury samego tytułu publikacji wynikała również konieczność zastosowania metody prawnoporównawczej. Wykorzystano ją przede wszystkim do analizy rozwiązań prawnych, które zostały zastosowane w aktach prawa międzynarodowego oraz krajowego. W celu uzupełnienia badań dokonano także porównania rozwiązań prawnych i organizacyjnych pomiędzy systemami prawa poszczególnych państw europejskich, ale też np. Kanady i USA.

² Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, podpisana Lizbonie 13.12.2007 r. (Dz.Urz. UE C 202 z 7.6.2016 r.).

³ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).

⁴ Zasady Yogyakarty, tł. A. Bodnar, J. Lora, A. Gliszczyńska, K. Sękowska-Kozłowska, A. Ślezińska-Simon, R. Wieruszewski, w: K. Remin (red.), Zasady Yogyakarty. Zasady stosowania międzynarodowego prawa praw człowieka w stosunku do orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej, Warszawa 2009, s. 23 i n.

⁵ http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Deklaracja_o_danych_genetycznych_PL.pdf (dostęp: 15.3.2018 r.).

Ponadto wydaje się także nieodzowne wyjaśnienie rozumienia, jakie posiada w niniejszej pracy pojęcie prawa międzynarodowego. Zważywszy na fakt, że Unia Europejska na mocy tzw. Traktatu lizbońskiego⁶ otrzymała podmiotowość prawną, przyjmuje się założenie, że prawo unijne obecnie jest również częścią prawa międzynarodowego, chociaż oczywiście o specyficznych cechach. Dlatego też zastosowane w tytule pracy oraz w rozdziałach pojęcie prawa międzynarodowego, odnosi się również do prawa Unii Europejskiej.

Szczecin, lipiec 2020 r.

Ewa Michałkiewicz-Kądziela

⁶ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie 13.12.2007 r. (Dz.Urz. UE C 306/1 z 17.12.2007 r.).

[Przejdź do księgarni →](#)

ksiegarnia.beck.pl